

פנים בפנים דבר ה' עמכם

פְּנִים בְּפָנִים דָּבַר ה' עִמָּכֶם בְּהָר מְתוֹךְ הָאֵשׁ: (דברים ה ד.)¹

וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כְּאִשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ: (שמות לג יא.)²

וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנֵי אֵל כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים וַתִּנָּצַל נַפְשִׁי: (בראשית לב לא.)³

רש"י דברים ה ה – איפה משה בשעת הדיבור

לאמר - מוסב על (פסוק ד) דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' וגו' ואנכי עומד בין ה' ובניכם.⁴

רש"י דברים ה ד – "המוכר" מדבר ישירות

פנים בפנים - אמר ר' ברכיה: כך אמר משה: אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר, כדרך שהסרוסר עושה בין המוכר ללוקח, הרי המוכר עצמו מדבר עמכם.⁵

אבן עזרא דברים ה ד – בשמיעה ולא בראייה

פנים בפנים - בלא אמצעי, והטעם, כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו.⁶

¹ וההמשך שם, בפסוק ה אשר ביחד עם פסוק ד מהווה פתיחה לעשרת הדברות בפרשתנו: "אנכי עמד בין ה' ובניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליכם בהר לאמר" - ומיד אחריו בא הדיבר הראשון: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". אם הקב"ה דיבר אל עם ישראל "פנים בפנים", מדוע משה "מכניס" עצמו בין הקב"ה ובני ישראל? "פנים בפנים" היה הדיבר במעמד הר סיני, או "אנכי עומד בין ה' ובניכם"? להלן נידרש לצירוף פסוקים בעייתי זה. בינתיים, למדנו מכאן שבמעמד הר סיני דיבר ה' עם בני ישראל "פנים בפנים", ביטוי שלא נזכר בעשרת הדברות של ספר שמות. האמירה הקרובה ביותר, מצויה שם לאחר הדברות, בדברי בני ישראל: "דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות", מתוך פחד ואימה. ואילו כאן, כפתיחה לדברות: "פנים בפנים דבר ה' עמכם". ואגב, זה האזכור היחיד במקרא של הביטוי "פנים בפנים". אפשר אולי להשוותו לביטוי מספר משלי שנראה להלן: "כמים הפנים לפנים".

² פסוק זה נמצא בהסתגרות של משה באוהל מועד הפרטי שהקים מחוץ למחנה בעקבות חטא העגל. ראו דברינו [אוהל מועד הפרטי והכללי](#) בפרשת ויקרא. וחוזר הביטוי בחתימת התורה, בסיכום נבואתו של משה: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים" (דברים לד י), כביטוי לייחודיות נבואתו של משה. ורבו על כך המדרשים ודברי ראשוני חכמת ישראל ואף אנו נדרשנו לנושא זה במספר דפים, כגון בהשוואה של נבואת משה עם נבואת בלעם ([משל הטבח והשר](#)). אך בפרשתנו נזכר הביטוי "פנים בפנים" שמתייחס לבני ישראל במעמד הר סיני, עשרת הדברות. האם "פנים בפנים" הוא שווה ערך ל"פנים אל פנים"? האם בני ישראל במעמד הר סיני היו באותה דרגה של משה וכל ההבדל הוא שמשה ידע לשמר את ההתעלות של מעמד הר סיני לאורך זמן והם לא? האם זה בעצם תפקידו של פסוק ה המתאר את משה כעומד "בין ה' ובניכם", לומר שאין הם שווים? עוד נזכור שאצל משה יש עוד ביטוי: "פה אל פה אדבר בו" (במדבר יב ח).

³ כבר קדם "פנים אל פנים" של יעקב לזה של משה, אך שם בברור מדובר על מלאך ולא על הקב"ה. ראויה ראייה זו של יעקב לדיון נפרד האם היא כשל מנוח, לוט, גדעון ואחרים, או שמא היא בדרגתו של משה. נניח נושא זה לפרשת וישלח ונתמקד בפרשתנו - בהתגלות החד-פעמית והמיוחדת של מעמד הר סיני לבני ישראל, לצאצאיו של יעקב אבינו.

⁴ וכך גם מפרש רש"י על הפסוק: "לאמר - מוסב למעלה: פנים בפנים דבר ה' עמכם לאמר אנכי ה' אלהיך, וכך גם אבן עזרא: "ומלת לאמר דבקה עם דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר ... ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה, כי כן רבים". נראה שכולם מניחים לתת מענה לקושי גדול שבפסוקים ד-ו של פרק ה, שכבר הזכרנו בהערה 1: מה עושה פסוק ה' בין פסוק ד ל-ו? מה פשר חציצה (הפסקה) זו? והם מסבירים שיש לקרוא את המילה האחרונה שבפסוק ה: "לאמר", כהמשך ישיר של פסוק ד, אותו אנתנו דורשים, או אז נקבל המשכיות ברורה, המורכבת משלושה פסוקים: "פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' אלהיך וכו'". מה דבר ה' אלינו פנים בפנים? את הדיבר הראשון (לפחות): "אנכי ה' אלוהיך". זה כנראה הפתרון המיטבי שניתן לתת לפסוקים אלה, ובפרט למילה "לאמר" שבסוף פסוק ה שאיננה מתחברת לגוף הפסוק. אך עדיין עומד בעינו הקושי הבסיסי של פסוק ה' במקומו ובתוכנו: מדוע משה "מכניס" עצמו בין הקב"ה ובני ישראל, כאשר כל מהות המפגש ביניהם היא המגע "פנים בפנים"? האם זה נובע מכך שבספר דברים - משנה תורה משה מספר את שאירע בספר שמות וכמספר טוב מכניס כאן משפט בין סוגריים שמקומו בעצם בסוף הדברות. ראו שוב הפסוקים בספר שמות לאחר עשרת הדברות: "ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ... ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים".

⁵ משה העומד בין בני ישראל לקב"ה, דווקא במעמד בו היו הדברים "פנים בפנים", איננו מציג רק קושי בהבנת פשט הפסוקים, אלא גם קושי רעיוני. התשובה: שלא יטעה אתכם הסרוסר (המתווך, השליח) - המוכר הוא המדבר אתכם! דברי רש"י אלה מבוססים, כך נראה על פסיקתא רבתי פיסקא כא - ה' הדברות פ' קמ"א, אף ששם הנוסח והמוטיב הם קצת שונים: "א"ר ברכיה: אמר משה לישראל: בני, כשהייתם בארץ מצרים הייתם אומרם לכם: ה' אלהי אבותיכם שלחני אליכם (שמות ג יג) והייתם אומרים לי: מה שמו (שם). ולפי השעה הייתם אומרם לכם: אהיה אשר אהיה (שם יד). ברם הכא: הא זבינא והא מזבנה (הנה המקח - המכר, והנה המוכר), הא פרקמטיא הא פרגמטוטא (הנה הסחורה והנה הסחור). אפי' באפי' אתון שמעון מיניה: אנכי ה' אלהיך". כאן מתקיים אותו "אהיה אשר אהיה" שמשנה מבטיח לבני ישראל בתחילתו.

⁶ כך גם מפרש רבי בחיי בן אשר על הפסוק שלנו (ועל שמות לג יא): "פנים בפנים דבר ה' עמכם. על דרך הפשט: בלא אמצעי, וכענין שכתוב (שמות לג יא): כאשר ידבר איש אל רעהו, שאין אמצעי ביניהם". ראו גם פירוש אבן עזרא לשמות ג: "והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה, אשר ידעו השם פנים בפנים וכו'" (הוא מדבר שם על הכוח לחולל אותות ומופתים שהאבות כידוע לא עשו ולא נזקקו לו, ראו פירושו גם בשמות לד לג). זו השוואה גמורה של בני ישראל במעמד הר סיני עם משה ולא בכדי משתמש אבן עזרא בביטוי "פנים בפנים" ר"פנים אל פנים" חליפות. ראו שוב דבריו למעלה! אבל, אומר אבן עזרא, "הפנים בפנים" היו בשמיעה, לא בראייה ממש: "אף אם לא יראנו". וכך גם במשה: "כי לא יראני האדם וחי" (שמות לג כ).

מדרש תנאים לדברים לד י – פנים בפנים הם פנים אל פנים?

מה בין נבואתו שלבלעם לנבואתו שלמשה? ... משה מידבר עמו פנים בפנים, שנאמר: "ודבר ה' אל משה פנים בפנים" (שמות לג יא).⁷

רמב"ן דברים לד י – שמעו מתוך האש ולא ראו הפנים

ואל תתמה, במה שאמר בשבח משה "אשר ידעו ה' פנים אל פנים", ואמר: "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים" (שמות לג יא), ובכל ישראל נאמר גם כן (לעיל ה ד) "פנים בפנים דבר ה' עמכם".⁸ כי שם באר "מתוך האש", לומר ששמעו קולו מתוך האש בלבד ולא ראו הפנים, וכן פירש (לעיל ד לו) "ועל הארץ הראך את אישו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש".⁹

אבן עזרא שמות כ טו – רואים קולות ושומעים אש ופנים

וכל העם רואים את הקולות וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות, כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד.¹⁰

אבן עזרא דברים ה ה – עמידת משה אחרי מעמד הר סיני

ויתכן להיות פירוש: "אנכי עומד בין ה' וביניכם", אחר מעמד הר סיני. והטעם: שהוא דבר עמכם פנים בפנים, ומאותו היום הייתי אני עומד בין ה' וביניכם, כי יראתם כאשר יפרש. ולא עליתם בהר כאשר עליתי אני, ומשה נגש אל הערפל (שמות כ יח).¹¹

רמב"ן דברים ה ה – רק שני הדברות הראשונים "פנים בפנים"

אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר ה' - כי הוא היה עולה להר ושומע דברי השם ויורד ואומר להם עד שדיבר השם עמהם פנים בפנים. וזה רמו אל כל מה שזכר בפרשת בחודש השלישי, מתחילת כה תאמר לבית יעקב עד ויאמר אליו ה' לך רד (שמות יט ג - כד).¹² ורבי אברהם אמר כי זה אחר מעמד הר סיני,

⁷ מדרש זה הוא על הפסוק בסוף ספר דברים: "ולא קם נביא עוד בישראל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדְעוּ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים". יש כאן שגיאת המעתיקים, בפסוק בשמות לג יא (מובא בראש הדרף) כתוב "פנים אל פנים" ולא "פנים בפנים". אבל מה שנכתב כאן אולי בפליטת קולמוס, נמצא במדרשים רבים אחרים אשר במודע עושים שימוש חליפי בשני הביטויים ואינם מקפידים להבדיל ביניהם. ראו למשל ספרי דברים קעו, במעלת נבואת משה על שאר הנביאים: "נתתי דברי בפיו, דברי בפיו אני נותן אבל איני מדבר עמו פנים בפנים". וכן במדרש תנאים לדברים יח יח: "אי מה משה מדבר עמו פנים בפנים, אף נביא יהא מדבר עמו פנים בפנים? ת"ל: ונתתי דברי בפיו, דברי אני נותן בפיו, איני מדבר עמו פנים בפנים". וכן הוא כמעט בכל המדרשים על פטירת משה (תנחומא וזאת הברכה), מדרשי המתארים את מעלתו מול האבות (דברים רבה שם) – ונראה שאין זה מקרי שכולם משתמשים בביטוי "פנים בפנים" כתחליף מלא ושווה ערך ל"פנים אל פנים". אם לא נאמר שהיה לפניו נוסח אחר של המקרא, נראה שכוונתם לומר שבעת מעמד הר סיני היו משה ובני ישראל שווים וגדולת משה באחרית ימיו מתוארת במדרש בלשון של מעמד הר סיני, הגם שהמקרא אומר אחרת. והרי לנו סיוע גדול מהמדרשים לשיטת אבן עזרא (אשר בד"כ ממעט להשתמש בהם).

⁸ גם רמב"ן מפרש כאן את הפסוקים בסוף ספר דברים המשבחים את נבואתו של משה: "ולא קם נביא עוד בישראל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדְעוּ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים" (דברים לד י), ומסביר שאין לתמוה ולשאול מה מיוחד בשבח זה, ולטעון שהרי כל ישראל שמעו את הקב"ה "פנים בפנים". אין אלה דברים שווים. אצל בני ישראל היו הפנים "מתוך האש" – האש הסתירה את הפנים ורק הקול נשמע כמי שמדבר עם חברו פנים בפנים. ואילו אצל משה, לא רק שאין אש, אלא שמדובר על ידיעה! "אשר ידעו ה' פנים אל פנים". רמב"ן נשען על פירוש אבן עזרא לעיל שמבחין בין שמיעה לראייה ואומר: "כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו", אמנם בלי להזכיר אותו, אבל הוא צועד צעד נוסף בהבחנה של ידיעה פנים בפנים.

⁹ ומשה ראה לפחות את אחריו של הקב"ה, איך שלא נסביר עניין סבוך זה. ראו המשך דבריו שם של רמב"ן שמדגיש את האירוע החד-פעמי של בני ישראל מול נביאותו הייחודית של משה: "שידעו השם פנים אל פנים, לדבקה בו בעת שתבוא הרוח במשה רבינו. וכן היה בעת מתן תורה. אבל לא השיגו הם אלא לקול מתוך האש. והנה באר שכל נבואותיו של משה כיום מתן תורה, ושאר הנביאים היתה עליהם יד ה' והבן זה". באנו להבדל בין נבואתו של משה לשאר הנביאים, שזה נושא אחר ורחב. ורבי בחיי בן אשר שהסכים לעיל על דרך הפשט עם שיטת אבן עזרא של דיבור בלי אמצעי, מסכים כאן על דרך הקבלה (האמת בלשון רמב"ן) עם רמב"ן: "ועל דרך הקבלה: ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, כמו (במדבר יב ח) פה אל פה אדבר בו, ואיננו כמו: (דברים ה ד) פנים בפנים דבר ה' עמכם, כי זה בהשגתם של ישראל שהיתה מראה בתוך מראה כענין שכתוב (במדבר יד יד) אשר עין בעין נראה אתה ה', וזה מבואר". ולא הבינונו מדוע הסבר מבואר זה, כלשון רבי בחיי עצמו, הוא על דרך הקבלה דווקא. נראה שזה די פשט. נראה שרבי בחיי אהב גם את שיטת אבן עזרא וגם את שיטת רמב"ן והתקשה להכריע ביניהם.

¹⁰ פירוש רמב"ן לעיל על שמיעת מתוך האש ולא ראיית הפנים, הזכירה לנו את פירוש אבן עזרא על הפסוק "וכל העם רואים את הקולות", עליו הרחבנו בפרשת יתרו. הראייה הפכה לשמיעה והשמיעה לראייה ושוב מצאנו חיבור נאה בין שני פרשני המדרש הענקים: אבן עזרא ורמב"ן וכל הרגשות התחברו ומעמד הר סיני. האם חיבור זה הוא המשמעות האמתית של "פנים בפנים"?

¹¹ אנחנו ממשכיכים בדברי פרשני המקרא (עוד נגיע למדרשים), בפסוק ה' הבעייתי, ושוב במחלוקת אבן עזרא ורמב"ן: מתי נאמר פסוק ? אבן עזרא סובר: אחרי מעמד הר סיני, והוא מכוון על ההמשכיות של לימוד התורה ומצוותיה, על דברי ה' אל משה הפזורים לאורך שלושה החומשים שמות ויקרא במדבר: "וידבר ה' אל משה", "ויאמר ה' אל משה" וכו'. שם עומד משה בין בני ישראל והקב"ה. שם, כבר אין פנים בפנים. ראו איך אבן עזרא מתחמק באלגנטיות מהמילים "בעת ההיא" ומכל העניין שמשה מספר להם לדור הבנים איך היה מעמד הר סיני! זה שהוא עומד בינם לקב"ה לאחר המעמד, את זה הם רואים יום יום. לזה מוקדש כל ספר דברים!

¹² את כל מה שנאמר בפרק יט בספר שמות עד עשרת הדברות. ראו דברינו [מפי הגבורה או מפי משה](#) בחג השבועות.

והטעם הוא דבר עמכם פנים בפנים, ומאותו היום הייתי אני עומד בין השם וביניכם. ואינו נכון. והנכון בעיני, כי ירמוז למה שפירשנו שם (שמות כ ז) כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שיאמר השם, וזהו להגיד לכם את דבר ה', לפרש לכם כל דיבור ודיבור.¹³

מסכת סופרים טז ג – ריבוי ומגוון פנים¹⁴

תני ר' חנינא בר פפא: "פנים בפנים דבר ה'". "פנים" - תרי, "בפנים" - תרי, הא ארבעה אפין: פנים של אימה למקרא, פנים בינוניות למשנה, פנים שוחקות לתלמוד, פנים מסבירות לאגדה. ר' נחמיה בשם ר' יעקב בר' ינאי: "כמים הפנים לפנים" (משלי כז יט).¹⁵ בנוהג שבעולם, יש לך רב רוצה ללמד, ותלמיד אינו רוצה ללמוד, תלמיד רוצה ללמוד, ורב אינו רוצה ללמד. ברם הכא, הרב רוצה ללמד, והתלמיד רוצה ללמוד, מקרא משנה תלמוד ואגדות.¹⁶

פסיקתא דרב כהנא יב בחודש השלישי – למרות ריבוי הפנים – אנכי ה' אלוהיך

"אנכי יי' אלהיך" (שמות כ). א"ר חנינא בר פפא: נראה להם הקב"ה: פנים זעופות, פנים בינוניות, פנים מסבירות, פנים שוחקות. פנים זועמות למקרא, כשאדם מלמד את בנו תורה צריך ללמדו באימה. פנים בינוניות למשנה. פנים מסבירות לתלמוד. פנים שוחקות לאגדה. אמר להם הקב"ה: אף על פי שאתם רואין כל הדמויות הללו, אלא: אנכי יי' אלהיך.¹⁷

פסיקתא דרב כהנא א ויהי ביום כלות – המשך פנים אל פנים במשכן

"אפריון עשה לו המלך שלמה" (שיר השירים ג ט). אפריון, זה אהל מועד. עשה לו המלך שלמה, המלך שהשלום שלו. א"ר יהודה בר אלעאי: למלך שהיתה לו בת קטנה, עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה. במבואות, מדבר עמה. כיון שהגדילה ובאת לידי סימנין אמר: אין כבודה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא, אלא עשו לה פאפיליון ואהא מדבר עמה בתוך פאפיליון. כך, מתחילה: "כי נער ישראל ואוהבהו" (הושע יא א). במצרים ראו אותי, ועברתי בארץ מצרים (שמות יב יב). בים ראו אותי, וירא ישראל את היד הגדולה (שמות יד לא). בסיני ראו אותי, פנים בפנים דבר יי' עמכם (דברים ה ד). וכיון שקיבלו את

¹³ לרמב"ן, בהולך בדרך חז"ל שרק את שני הדברות הראשונים שמעו ישירות מפי הגבורה ("פנים בפנים") קל להמשיך ולבאר את פסוק ה בשלמותו: "וטעם בין ה' וביניכם - כי בעת הדברות היה הוא קרוב אל מקום השכינה יותר מהם, כי הם הרחיקו לעצמם כאשר פירשתי שם (כ טו), וזהו כי יראתם, ולא עליתם בהר - שלא קרבתם אליו כאשר היה לכם רשות, על כן הייתי אני עומד ביניכם ובין מקום הכבוד באמצע ... ומשם הייתי אני מגיד הדברות". הדואליות והבעייתיות לכאורה של פסוקים ד-ו, יאמר רמב"ן, משקפות בדיוק את מה שאירע במעמד הר סיני: מקצתו - שני הדברות הראשונים, כך; ומקצתו - שאר הדברות, כך; כפי שלמדונו חז"ל וכפי שבאמת עולה מהפסוקים בשמות יט וכאן. נראה שניתן לקשר את מחלוקת זו של רמב"ן ואבן עזרא, עם מחלוקתם לעיל בהבנת "פנים בפנים" אם היא כמו "פנים אל פנים" או לא. וק"ל.

¹⁴ נפנה מפרשני המקרא אל מדרשי חז"ל, שם הדברים זורמים בנחת, בפנים מסבירות ואף שוחקות, כפי שנראה.

¹⁵ "פנים הפנים לפנים פן לב האדם לאדם". פסוק נפלא שיש לדרוש עליו בהזדמנות אחרת ואשר עומד לנגד עינינו בכל דפי מחלקי המים, שנזכה למים המשתקפים פנים בפנים נעימות וזורמים מלב אדם אל לב רעהו.

¹⁶ ובפסיקתא רבתי פיסקא כא - ה' הדברות פ' קמייתא, (כדאי לקרוא את המקור): "פנים בפנים - אמר רבי חנינא בר פפא: פנים בפנים, פנים תרי (שניים), בפנים תרי (שניים), הא ארבעה אפין (סה"כ ארבע פנים). פנים אימות למקרא, פנים בינונית למשנה, פנים מסבירות לתלמוד, פנים משחקות לאגדה. רבי מנחמן בשם רבי יעקב בן תרדאי: כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כז יט) - יש לך שהרב רוצה ללמד ותלמיד אינו רוצה ללמוד, תלמיד רוצה ללמוד והרב אינו רוצה ללמד. ברם הכא, הרב רוצה ללמד ותלמיד רוצה ללמוד. אמר רבי יהושע בן לוי: פנים כנגד הפנים, חדא מתרתי (אחד מהשניים), או הגבוה הנמיק עצמו או הנמוך הגביה עצמו, אלא אמר רבי יהושע בן לוי: מן מה דכתבי: וירד ה' על הר סיני (שמות יט כ) אנו יודעים שהגבוה השפיל את עצמו". הפנים שלמעלה הלכו לקראת הפנים שלמטה ונראה שהרב השתוקק ללמד אולי קצת יותר ממה שהתלמיד השתוקק ללמוד, וכמאמר הידוע: "יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק" (פסחים קיב ע"א).

¹⁷ מדרש זה ממשיך את הקו של המדרש הקודם שכל ארבע הפנים הם של הקב"ה שמציג פנים שונות בלימוד התורה. לא תמונת ראי של "פנים אל פנים", אלא ארבע פנים של השכינה ממנה ייקח כל אחד את הפן (הפנים) שלו ללימוד שלו, בין לעצמו ובין כרב המלמד לאחרים. אבל לקראת הסוף, גולש המדרש לנושא של ריבוי הפנים והקולות של מעמד הר סיני, אשר עשוי לגרום לטעות בריבוי אלוהיות. ראו שמות רבה כט ב: "אנכי ה' אלהיך. זהו שכתוב: פנים בפנים דבר ה' עמכם - אמר ר' אבדימי דמן חיפה: שונה אני שעשרים ושניים אלפים של מלאכים ירדו עם הקב"ה לסיני ... הנאים והמשובחים שבהם ... שהיה טבלה של שם המפורש כתובה על לבם ... רבותינו אומרים: שמו של אלהים היה מעורב עם כל אחד ואחד ... אמר הקב"ה: לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמה אלוהות הרבה בשמים, דעו שאני הוא ה' אחד שנא' אנכי ה' אלהיך". ריבוי הפנים שהוא טוב ללימוד התורה, יכול אולי להטעות במעמד הר סיני שם ייחוד ה' הוא העיקר. כך גם ריבוי הקולות עליו עמדנו בדברינו [קול אחד וקולות רבים](#) בפרשת בהעלותך. ושוב בפסיקתא רבתי פיסקא כא - ה' הדברות פ' קמייתא ממנה אנו מרבים לצטט הפעם: "אנכי ה' אלהיך - פנים בפנים דבר ה' עמכם (דברים ה ד). אמר רבי יוחנן: האי קונון הזה, אלף בני אדם מביטים בה, כל אחד ואחד אומר בי היא מבטת. כך הקב"ה היה מביט בכל אחד ואחד מישראל ואומר: אנכי ה' אלהיך". ראו בדרינו [מתן תורה לאדם](#) בשבועות. ועוד שם בפסיקתא: "אמר רבי חייא בר אבא: אם יאמר לך ברא דזניתא: תריין אלהים אינון, אימא ליה: פנים בפנים דברו אלהים אין כתוב כאן, אלא דבר ה' עמכם".

התורה ונעשו לי לאומה שלימה, אמר: אין כבודן של בני שאהא מדבר עמם בפרהסיא, אלא עשו לי משכן ואהא מדבר מתוך משכן, הדא הוא דכתיב: "ובבא משה אלהל מועד לדבר אתו וישמע אתהקול מדבר אליו מעל הפפרת אשר על-ארוך העדת מבין שני הפרבים וידבר אליו" (במדבר ז פט).¹⁸

מדרש אגדה (בובר) שמות פרק לג – החזרה אל העם

"ומשה יקח את האהלי", שכיון שראה משה את ישראל שהם מנוודים למקום, מיד ריחק עצמו מהם. למה? שהמנודה לרב מנודה לתלמיד. מיד ריחק משה את משכנו ממחנה ישראל, ארבעת מילין. ואמר הקב"ה למשה: משה אני פירשתי מהם, ואתה פירשת מהם, עשיתם כיתומים אשר אין להם אב, ועתה אין להם תקומה.¹⁹ אמר משה: ריבונו של עולם, אתה רחום, אתה חנון, אתה קיים, אתה מתנחם על הרעה, עשה למען שמך. אמר לו: משה, חזור משכנך לתוך בני ואני אחזור עמך. הדא הוא דכתיב: "ודבר ה' אל משה פנים בפנים" (פסוק יא).²⁰

שבת שלום

ושנזכה לראות בנחמת ציון, גאולת ישראל ובנין ירושלים
מחלקי המים²¹

¹⁸ וכן הוא במדרש במדבר רבה יב ד. ההתגלות "פנים בפנים" במעמד סיני היא המשך לכל ההתגלויות הגדולות והאותות שראה דור יציאת מצרים. אך אי אפשר להתמיד לאורך זמן בדרך זו שהיא גם בהכרח בפרהסיא ובציבור. המשך הדיבור הוא בצנעא, במשכן, בבית המדרש וגם משה דבר עם השכינה "מבין שני הכרובים" ולא בכל עת שירצה. ה"פנים אל פנים" של משה הוא כמובן למעלתו, אך גם תוצאה ישירה של המעבר מפרהסיא לצנעא, מהר סיני למשכן ומשם לבית המדרש. ועל נושא זה כבר הרחבנו בדברינו [וישמע את הקול מדבר אליו](#) בפרשת נשא. משם הדרך קצרה גם לברכת כהנים, גם היא בפרשת נשא, ובין אדם לחברו: "כה תברכו את בני ישראל. פנים בפנים. שנאמר: אמור להם - כאדם שאומר לחבירו דבר, פנים כנגד פנים" (פסיקתא זוטריתא (לקח טוב) במדבר פרשת נשא).

¹⁹ ראו דברינו בפרשת כי תשא: [לא יהיו שתי הפנים בכעס](#).

²⁰ נראה שאין מדרש ראוי מזה לחתום את דברינו לפרשת ואתחנן-נחמו. גם כהמשך למדרש הקודם בו משה זוכה לפנים בפנים בזכות ישראל, וגם שוב כדוגמא למדרש שאינו נושא פנים ואינו מבחין בין פנים בפנים ופנים אל פנים עד כדי ציטוט לא מדויק של הפסוק. כך או כך, הרעיון הוא העיקר. מה דיבר הקב"ה עם משה "פנים אל פנים"? שהגיעה השעה שנחזור שנינו ביחד לעם ישראל. והחזרה הייתה רק עם הקמת המשכן. ראו דברינו [אוהל מועד הפרטי והכללי](#) בפרשת ויקרא.

²¹ מים עם פנים שוחקות ופנים מסבירות, לצאת ידי כל השיטות.